

Adatok Fejér vármegye széntelepeinek ismeretéhez.

GAZDASÁGI ÉLETÜNK, de elsősorban iparosodásunk minden mozzanata egyre szorosabban simul csonka hazánk szénkészletéhez, melynek okszerű és gazdaságos kihasználásán kívül további energiaforrások feltárásában és azoknak ipari kulturánk szolgálatába való állításában látom legfontosabb háború utáni technikai feladatunkat.

Amikor a világháború befejeztével ráébredtünk azokra a gazdasági veszteségekre, melyek hazánkat Trianonnal érték, első felelősségünk már meglévő energiaforrásaink, elsősorban tehát szénbányáink intenzívebb kihasználásában és termelőképességük felfokozásában nyilatkozott meg, hogy csak némileg is pótoljuk háborús veszteségeinket és megkezdhezzük, az újraépítés munkáját, melynek egyik alapföltétele épen a gazdasági javak és erőforrások teljes kihasználása, miután egyedül ez biztosíthatja gazdasági függetlenségünk megőrzését. Míg tehát az 1918 utáni évek első pillanatában a szénbányák, illetve energiaforrások hirtelen, nagy lendületben fölfokozott termelőképességével találkozunk egyik oldalon, amihez — különösen Németországban — csakhamar az erőforrásokkal való józan takarékoskodás párosul, addig másik oldalon a veszteségeket és tartalékokat pótló, lázas, geológiai és bányászati kutatás indul meg Európa-szerte, újabb erőforrások biztosítása végett.

Bár csonka hazánk megmaradt szénkészlete még hosszú évtizedeken át biztosíthatja ipari termelésünk egészséges fejlődését, mégis óriási jelentőségű az a munka, mely egyrészt már meglévő szénbányáink életének meghosszabbítását célozza az energiakérdés és villamosítás megoldásával, másrészt újabb széntelepek és energiaforrások feltárásával hazánk jövőben kihasználható energiakészleteiről gondoskodik.

A nálunk megindult háború utáni bányászati kutatások elsősorban oly területeken mozogtak, melyeknek geológiai fontossága már régebben is ismert volt s ily módon azok kecsgették a leggyorsabb sikerrel, nemzetgazdasági jelentőségük értékére azonban csak a háború befejeztével ébredtünk rá. Az e területeken végzett kutatások szülték a Gyöngyös-Hatvan-vidéki lignitbányászatot, a hirtelen fellendült borsodi medencét s a Vér-

tes és Bakony jószenű kis Bányáit.¹⁾ Uj nyomokon indult meg csonka hazánkban, az elveszett részekben már 1909-ben megkezdett petróleum és gázkutatás,²⁾ valamint idesorolhatjuk azokat a fúrásokat is, amelyek már előzőleg megfúrt és részben meddőnek minősített területeken mozogtak. Ez utóbbi kutatások elsősorban vármegyénk területén vezettek kitünő sikerre s eredményezték a nagynémetegyházi, mesterberekai és csordakuti gazdag szénterületeket, melyeknek rövid ismertetését a következőkben adhatom.

A Vértest és Gerencsét elválasztó, óbarok-felsőgallai, nagy vetődés, Óbarok-pusztánál kezdődően hatalmas medencévé öblösödik, melyet délről, illetve délkeletről a Halyagos-Spitzberg és Lóingató-hegy, észak—északkeletről a Hársas-Nagy Somlyóvár, Nagy-Baglyas és a tornyói magaslatok, nyugatról a Hangító és a Sátorhegy triaszdolomit masszivumai fognak közre. (L. Nagynémetegyháza és vidéke átnézeti térképét.) E medencét, — ame-

lyet következőkben csak egyszerűen nagynémetegyházi-medencének nevezek —, keleten a Lóingató-és Hársashegy közti eocén nyereg köti össze, a tőle keletre elfekvő Csordakút-Csabdi-i medencével, melyet északon az Órhegy, nyugaton a Nagy-Somlyóvár, délen a Lóingató- és Dobogóhegy, keleten a Várhegy és Irtási-hegy (Csabdi-i szőlők) dolomit, illetve szarmata vonulatai határolnak.

Mindkét medence geológiai felépítésének zömét oligocén

rétegek alkotják és csak a medenceperemeken bukkan néhol (a Sátorhegy keleti, a Hársashegy nyugati és déli, a Lóingatóhegy északi nyulványain) felszínre az eocén. A medence további felépítésében a csabdi-mányi szarmata vonulaton kívül a legújabb kor üledékei vesznek részt s a jóminőségű vöröses-barna erdőtalajokon a nagynémetegyházi, mesterberek, csordakuli és tükösi uradalmak folytatnak intenzív gazdálkodást.

Nevezett puszták, mint tudjuk Bicske község határában, vármegyénk északnyugati csücskében fekszenek s különösen az ősi Mészáros-(Fleischhauer-Strasse) vagy Budai út mentibe eső Németegyháza régi telephelye lehet az embernek. Igazolja eme föltevésemet egy sírlelet, melyre 1924-ben bukkantam, a Kisnémetegyházról Csordakutra vezető dülő-út déli oldalán lévő 215.2 m. magas dombhátságon, melyben három kis bronz ékszert leltem, valamint az a sok római korbelti érem, melyet Nagynémetegyháza határában gyűjtöttem. Hasonlóképpen régi telephelyek Mesterberek, Csordakút s a szomszédos Csabdi-község is, melynek dongaboltozatos, középkori bazilikáját csak nem rég tárta föl a Székesfehérvári Múzeum.³⁾

Nagynémetegyháza és környéke hullámos, hegyes-völgyes arculata különben kedvesen illeszkedik bele a Vértes, illetve Gerecse vadregényes, természeti szépségekben dúsan bővelkedő, hangulatos vidékébe s különösen Pusztá-Tornyó felé napokig elkóborolhat az ember a nélkül, hogy betelne a táj változatos szépségével. Egyébként az egész medencében az északnyugati-délkeleti irányú, hármas tagozódás jellemző. A hármas tagozódás nemcsak az egész medencére, de annak kisebb önálló részeire is karakterisztikus. E tagozódás legfőltűnőbbben a Lóingató-hegy, nyugati meredek sziklái figyelhető meg és szinte önként vetődik föl az a gondolat, hogy a németegyházi mélységben lapangó triasz hátságok a Lóingató-hegy mélységbe süllyedt folytatódásai, melyeket ésszakkelet felől köpenyszerűen takarnak be az eocén rétegek.

E tagozottság tömbökre bontja a medencét s a hullámhegyek (szinklinálék), mint vízválasztók szerepelnek, úgy hogy a hullámvölgyekben (antiklinálék) mindenütt ott találjuk a csapadék vizek fölszaporodásából megindult vizereket. Ezek az erek a nyári melegben kiszáradnak, esős időkben azonban patak nagyságúvá dagadnak s vizük mesterséges elgátlással van fölfogva a halastavakban.

Nagynémetegyházán egyébként geológus szemmel François Sulpice Beudant, francia geológus fordult meg elsőnek, ki mint tudjuk XVIII. Lajos francia király megbízásából és költségére, mint a párisi kir. ásványtár aligazgatója 1818-ban csaknem egy félévre terjedő, rendkívül becses tanulmányutat tett hazánkban,

mely alkalommal Bicskéről Felsőgallára menet Nagynémetegyházáról nem szól ugyan külön, tanulmányútja eme szakaszának pompás leírását mégis ide iktatom már csak a kulturhistorikum végett is.

„A sárisápi szételepek megtekintése után⁵⁾ Zsámbékon át Bicskére irányítottam utam, hogy elérjem a Tatai hegysort... Bicskét elhagyva kezdetben folyton durva kvarc kavicssal kevert homokokon járunk, véleményem szerint a Zsámbék és Bicske között látottak folytatásán. Valamivel távolabb egy magaslatra érünk, mely nem hagy sok mondani valót; tovább menve azonban az út két szélén lévő árokban, melyek lehatárolják a mezőket, márgával kevert, rengeteg kövületet tartalmazó, fehéres színű, kovás homokot találunk, mely a Páris-környéki, d'Ézanville-i, Moisselles-i stb. homokkövekre emlékeztet. A kövületek közt ceritiumokat, melániákat, vénuszokat, osztrigákat és balanus-féléket találtam, de valamennyit igen rossz állapotban és még véletlenül se került a kezembe egy biztosan és közelebbről meghatározható. Még tovább ezek a csigás homokok egy zöldes, ugyancsak kövületes márgával vannak keverve. Végül egy nagy kiterjedésű, sárga színű homokterületre érünk, mely földes agyaggal kevert és amely helyenként teljesen eltakarja az előbb ismertetett csigás homokréteget. E területrészt legmagasabb pontján meszes konglomerátumokat találunk s úgy látszik ezen fekszenek az eddig leírt összes rétegek. Ezek a konglomerátumok erősen átdolgozott magnéziás meszekből épülnek föl és magnéziás mészkőre települtek, mely valamivel távolabb ki is bujik a kültre. A magnéziás mész itt finoman szemcsézett, csaknem teljesen egyenmű és szürke, vöröses-szürke színű. Egyébként ugyanoly megjelenésű s ugyanúgy málik is, mint a budai s helyenként, különösen a hegység nyugati oldalán meszes homokokkal takart, melyek hol fehérek, hol színesek s itt-ott vörösbé játszó. Ezek után a különben is erősen hullámos út, még többször emelkedik és esik, de mindenütt magnéziás meszeket vezet. Lassan aztán elérjük az út legmagasabb pontját, mely 310 m. t. sz. f. magasságban fekszik s jobbról-balról magas hegyekkel övezett.⁽⁶⁾

Mint látjuk Beudant Bicskéről a régi Mészáros-uton ment Felsőgallára, miközben Óbarok — és Nagynémetegyháza — pusztákon haladt keresztül. Utjában Nagynémetegyházáig csaknem mindenütt vékony humusszal takart dachsteini meszeket haladt végig, melyek a Vörös-földeknél bujnak ki tömegesen, elpusztult bauxit telepekkel takarva. Elhagyva Németegyházát a Halyagos (344 m.) és a Sátor-hegy (300 m.) közt vezető gyönyörű mély útszakaszon kapaszkodott föl a szári vízvázalástóra, honnan leereszkedve már eocén üledékkel találkozott. Az út innét, mint Beudant írja is valóban hullámosan esik, illetve emelkedik

egész a 314 m. magas Hosszuhegyig (Beudant szerint 310 m.) hol hirtelen Felsőgalla előtt találta magát.⁷⁾

Ami már most a nagynémetegyházi medence geológiai föl-építését illeti, úgy az az alaphegység rögeitől körbefogott, kelet felé nyitott katlan. A környező dolomit rögök szélein több helyt találkozzunk eocén képződményekkel és pedig azok parti kifejlődésével. A nyugati szegélyen a középső eocén üledékei főnummulinás mészkő képében foglalnak helyet, egyebek mellett a nummulina perforata jelenlétével jellemezve. A Nagynémetegyházról nyugatnak, Tatabánya felé vivő ut északi oldalán, valamivel a vasuttal való kereszteződésétől keletre, egy kőfejtőben igen szép Roncafauna fordul elő. A teknő északkeleti peremén, a Hársas-hegy déli lejtőjén is megtalálhatók az eocén képződmények nagyobb elterjedésben. Az eocén mező közepén kibukkan a dolomit egész kis elterjedésben s e helyen ostreás padok közvetlen rátelepülése észlelhető. A nummulina perforatának a Hársas-hegy képződményeiben való jelenléte arra utal, hogy az itteni rétegsorban a középső eocén főnummulinás mészkőve is képviselve van, uralkodó szerepet itt azonban a felső eocén ortofragminás mészkőve játszik. Délkelet felé a Pusztá-Csordakut környékétől már említett a Lóingató-hegy dolomit tömegéhez tartozó két kis nummulinás mészkő kibukkanás (kőfejtő a pusztá közelében és a Hajdúvágás tetőn) jelzi az eocén képződmények utolsó felszíni előfordulását. A nagynémetegyházi medence déli peremén, a Bicskére vezető út mellett elpusztult bauxit-telepek nyomai jelentkeznek. A bauxit telepek tapasztalás szerint (a Vértesben és Bakonyban) eocén rétegek védő takarója alatt szoktak jelentős elterjedésben előfordulni. Minthogy ez a védő takaró itt hiányzik, e helyen csupán az alaphegységben megmaradt roncsokra számíthatni. A nagynémetegyházi medencét egyébként felső oligocén rétegek töltik ki és a pusztá közelében, délkeletre az országút északi oldalán bőven gyűjthetők a fönebb említett félig sósvízi kőületek.⁴⁸⁾

Az oligocén rétegek különben már rég óta ismertek a németegyházi medencében⁹⁾, sőt a Vörös-dombok északnyugati oldalán kibúvó 0.20—0.25 m. vastag oligocén széntelep feltárására gr. Batthyány Kázmér, akkori földtulajdonos már 1863-ban egy fúrólukat és egy kutató aknát mélyítettett. Erre vonatkozó följegyzéseket Hofman Ede, Nagynémetegyháza jelenlegi birtokosa családi levéltárában leltem. Egy ott fekvő s 1863-ban irt német szakvélemény a széntelepet tévesen eocén korúnak minősíti s azt egy ugyanaz évben mélyített kutatóaknában 22"=0.58 m. vastagnak mondja. Ezen aknán kívül a szakvélemény szerint egy 20 öl =37.9 m. mélységű fúróluk is mélyítettett, mely 4 telepet harántolt és pedig 6"=0.16 m, 21"=0.55 m. és 11"=0.29 m. vastagságban. A szakvélemény egyébként a következőket írja: „Az

itteni település teljesen megegyezik az esztergom-melletti Mogyorós települési viszonyaival, azzal a különbséggel, hogy míg ott csak három, addig Németegyházán négy telep ismeretes. A legnagyobb valószínűség szerint tehát a Mogyoróstól negyed órányira fekvő telep itt is megvan.“(1)

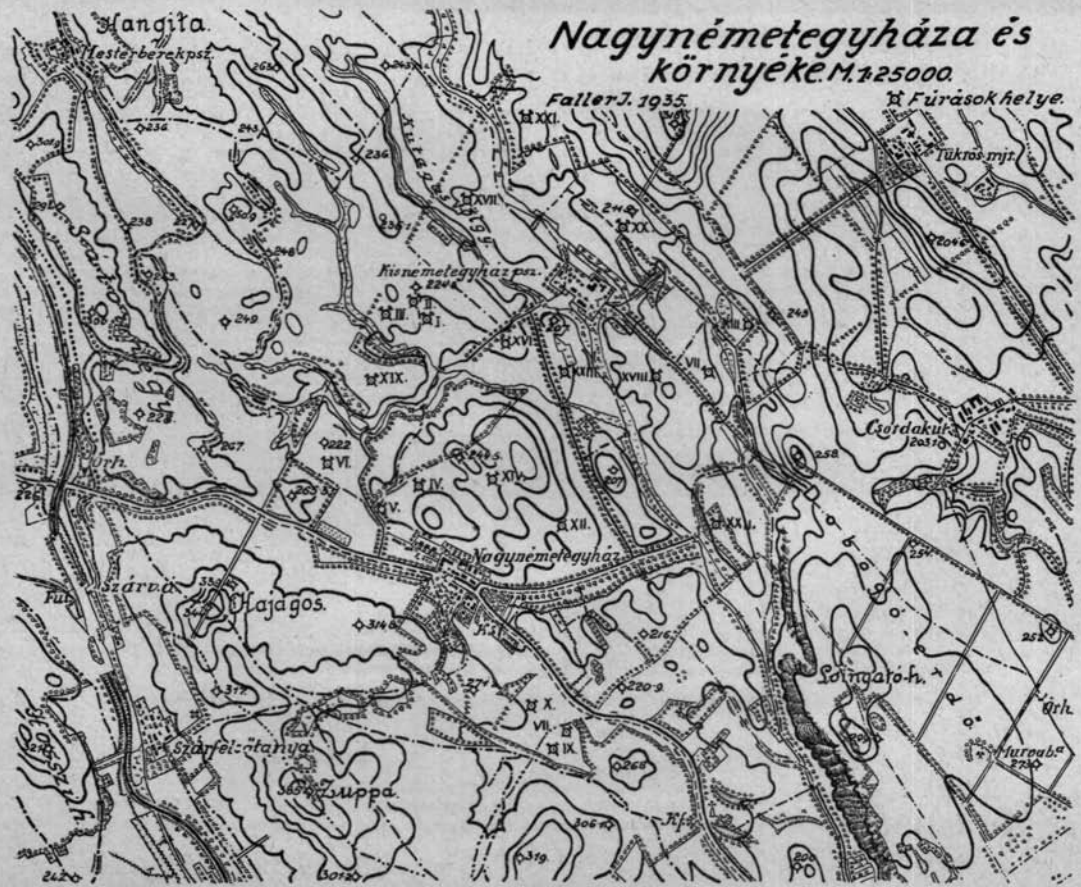
Épen az oligocén rétegeknek a tatabányai szénmedencéhez hasonló külszíni települése s a németegyházai medencének Tatabányához való közvetlen közelsége a Magyar Általános Kőszénbánya r. t. figyelmét már régebben magára vonta s mintegy 35—40 év előtti furási munkálataiba Nagynémetegyházával együtt Csordakutat is bevonta.

Két csordakúti fúrás lemélyítése után a Magyar Általános Kőszénbánya r. t. 1903—1905-ben négy fúrólukát mélyített Nagynémetegyházán és pedig 199.2, 25.0, 229.2 és 188.2 m. mélységre, anélkül azonban, hogy széntelepet harántolt volna. E meddő furások természetesen kedvét szegték a további vállalkozásnak és nem csoda, hogy a Magyar Általános Kőszénbánya r. t. bányászati kutatásait beszüntetve a nagynémetegyházai és csordakúti uradalmakkal kötött szerződéseitől elállt. Csak későbbi tanulmányok mutatták ki aztán, hogy a Magyar Általános Kőszénbánya r. t. furásai nagyrészt oligocén rétegekben lettek beszüntetve (ismerve ezek helyét csak a nagynémetegyházai II. és csordakúti I. sz. furás, mely 46.3 m. mély volt, érhatték el a triaszkori fekűt) s épen eredményeire támaszkodva mutatott rá elsőnek Taeger Henrik: A Vértes hegység földtani viszonyai, című klasszikus munkájában annak lehetőségére, miszerint a tatabányai barnaszén medence Nagynémetegyházánál folytatódik.¹⁰⁾

Ily előzmények után a világháboró befejeztével, a Salgótarjáni Kőszénbánya r. t. kezdett újabb bányászati kutatásokba Nagynémetegyházán s tárta föl rövidesen csonka hazánk egyik legnagyobb szénkincsét, melyre a jövő energia szolgáltatásában még nagy szerep vár.

A vállalat első számú furását 1923 máj 24-én kezdte meg, a 2. számú halastótól északra, a Nagy- és Kisnémetegyházát összekötő tanyai út nyugati oldalán 204.39 m. t. sz. f. i. magasságban (I. Nagynémetegyháza és környéke című 25000-es léptékű térképet). A véső mintegy 260 m. vastagságban szondirozta a nagyrészt laza homokból és homokkövekből álló oligocén üledékeket, melyek egynemű agyagmárgából és vastag édesvízi mészkövekből vannak fölépítve. Miután azonban a 350 m. mélységre tervezett furás végső, 4“-os csőrakata tovább süllyeszthető nem volt, az 366.2 m. mélységben be lett szüntetve, anélkül, hogy a következő fúrásokkal konstatált főtelepet szondirozta volna.

A furásban konstatált gazdag eocén fauna, valamint a vékony

kis foinai széntelepek átharántolása készítette a Salgótarjáni Kőszénbánya r. t.-t, hogy újabb anyagi áldozatokkal folytassa a fúrást. Így vette kezdetét 1924 febr. 20-án a II. számú nagynémetegyházai fúrás 200 m. távolságban északra az I. számútól, 213.67 m. t. sz. f-i magasságban 500 m. mélységre tervezve. E fúrás az oligocén rétegsor harántolása után ugyancsak eocén üledékekbe jutott s 367.6 m. mélységben először egy vékony, agyagmárga közbetelepülésekkel megszaggatott 3.0 m., majd 406.8 m. mélységben egy édesvízi mészkőbeágyazásokkal tagozott 8 m. vastag 5000 kalóriájú, tatabányai minőségű széntelepet harántolt és 422.4 m. mélységben az alapkőzetet képező triasz mészkőben lett beszüntetve.

A II. számú fúrás kitűnő eredménye adta a további impulzust a Salgó-Tarjáni Kőszénbánya r. t.-nak, hogy folytassa fúrási programját úgy, hogy három év leforgása alatt nevezett bányavállalat összesen 27, nagyrészt eredményes fúrást mélyített le Nagynémetegyházán s további fúrásokkal tisztázta a már kevésbé értékes csordakuti szénteknőt.

A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya r. t. nagynémetegyházai fúrásaival hazánkban eddig ismeretlen mélységben, mintegy 300 métermélységet reprezentáló kitűnő minőségű szénkincset tárt föl, miáltal nemzetgazdasági szempontból óriási szolgálatot tett, mivel csonka hazánkat, úgy minőségileg, mint mennyiségileg újabb hatalmas energiaforrással gazdagította Fejér megyében, hol ennek alapján előreláthatólag a közel jövőben erőteljes szénbányászkodás veszi majd kezdetét.

1) I. Hoffmann Géza: A bakonyi szénterületek. Bány. és Koh. Lapok LVI. évf. 23. sz.

2) I. dr. Pávay-Vajna Ferenc: A magyar szénhidrogén kutatások eddigi tudományos eredményei. Bány. és Koh. Lapok. LVI. évf. 23. sz.

3) Fönti pusztaik illetve községek archeológiájához v. ö. a következő fontosabb munkákat: NácZ József: A Vértes vidékének történelmi műemlékei. Archeologiai közlemények XXII. (Uj foly. XIX.) Budapest 1899., Károly János: Fejérvármegye története. 1—5. köt. Székesfehérvár. 1896. és Krompecher László: A csabdi középkeri bazilika. Székesfehérvári Szemle II. évfolyam 10—12. szám.

4) Cime: Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818. par F. S. Beudant, chevalier de l'ordre royal de la Légion d'honneur... etc. Paris, chez Verdière, Libraire Quai des Augustins no 25, 1822 v. ö. a következő tanulmányokat és fordításokat: Birkás Géza: Egy francia tudós dunántuli utazása 1818-ban, valamint Dr. Dornay Béla: Beudant 1818-dik évi tanulmányútja Salgótarján vidékén és Beudant francia természet-tudós Keszthelyen 1818-ban, végül Faller Jenő: Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányútja Veszprém vármegyében és Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányútja Komárom vármegyében.

5) I. Faller Jenő: Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányútja a sárisápi, vasasi és bennbergi szénbányákban. Bány. és Koh. Lapok LXVI. évf. 19. sz.

6) I. Beudant idézett művét II. köt. p. 420—421. magyarul Faller Jenő: Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányútja Komárom vármegyében.

7) I. u. o.

8) I. dr. telegdi Roth Károly: A tokod-dorogi és a tatabányai barnaszénmedencék között elterülő vidék és a móri árok környéke. A m. kir. Földtani Intézet évi jelentése, 1920—1923 p. 69—81. v. ö. m: Staff János: Adatok a Gerecse hegység stratiographiai és tektonikai viszonyaihoz. M. Kir. Földtani Intézet Évkönyve XV. kötet. (1906) és végül dr. Vigh Gyula: Adatok a Dunántuli Középhegység felsőtriaszkori képződményeinek ismertetéséhez. Bány. és Koh. Lapok. LXVI. évf. 13—14. sz., valamint ugyancsak dr. Vigh Gyula: Adatok a Gerecse-hegység nyugati részének földtani ismeretéhez. M. Kir. Földtani Intézet évi jelentései 1925—1928 évekről (1935.)

9) v. ö. Hantken Miksa: A magyar korona országainak széntelepei és szénbányászata. 1878. (p. 251.) és Litschauer Lajos: Magyar Általános Kőszénbánya r. t. alsógalla-bánhidai barnaszénműve 1902. (p. 21—28.)

10) Taeger idézett művében p. 153 a következőket olvassuk: „Ugy látszik, hogy kelet felé az a (tatabányai) barnaszénmedence Nagynémetegyházánál folytatódik. Itt ugyanis a furó ugyanazokat az oligocén rétegeket állapította meg.“

Faller Jenő.

Kelta-temető részlet a római korból Lovasberényben.

C SÁS ZÁR MIHÁLY alsótelki földjét, amit 1934-ben pár kémelő árokkal átnéztünk, 1935 őszén szőlő alá forgatni kezdte. Bár megkértem, hogy szóljon, ha munkába kezd, csak akkor szólt, amikor az első leletre akadt, felhozván egy fibulát hozzám, amit egy csontváznak a nyakánál találtak. A csontokat szépségesen kiszedte és a barázdába kirakta emlékezve kérésemre, hogy mindent, amit talál a találás, irányába a barázdába rakjon ki.. Embereimet mellé adtam és bár az időjárás szeszélyessége sűrűn megszakította munkánkat, az alábbiakban számolhatok be rigolizásunk eredményéről.